

زیارت جامعه کبیره میراثی ارزشمند از امام هادی علیه السلام

زیارت جامعه کبیره از زیارتنامه‌های مهم شیعیان است که از طرف امام هادی (علیه السلام) در پاسخ به درخواست یکی از شیعیان صادر شده است.

زیارت جامعه کبیره از زیارتنامه‌های مهم شیعیان است که از طرف امام هادی (علیه السلام) در پاسخ به درخواست یکی از شیعیان صادر شده است. مضمون زیارتنامه باورهای شیعه درباره امامت، مقام ائمه اطهار (علیهم السلام) و وظایف شیعیان در مقابل آنهاست.

زیارت جامعه کبیره از ریشه «زور» به معنای میل کردن به چیزی و روی گردانی از چیزی دیگر است و از این رو، دیدارهایی که دارای این مضمون و حامل این پیام باشند، زیارت نامیده می‌شوند.

این فارس در این باره می‌گوید: الزاء والواو والراء، أصل واحد يدلّ على الميل والعدول... و من الباب الزائر لأثّه إذا زارك فقد عدل عن غيرك. [۱] زاء و واو و راء (زور)، از یک ریشه اند که بر تمایل و انصراف، دلالت می‌کنند... و زائر نیز از همین ریشه است زیرا وقتی زائر، تو را زیارت کند، از دیگری روی گردانده است.

این منظور نیز این معنا را تأیید کرده، می‌گوید: زار فلان فلانا أي مال إليه والتزوير: كرامة الزائر و إكرام المزور للزائر. [۲] فلانی، فلانی را زیارت کرد؛ یعنی به او روی آورد. تزویر نیز به معنای بزرگ شمرده شدن زائر و إكرام او توسط زیارت شونده است.

طریحی هم می‌گوید: وَالزِيَارَةُ فِي الْعَرَفِ: قصد المزور إكراماً له وَ تعظيماً له وَ استئناساً به. [۳] زیارت در عرف، آهنگ زیارت شونده را کردن، به منظور تکریم و بزرگداشت او و همدم بودن با اوست. گفتنی است که معنای عرفی «زیارت» نیز ریشه در اصل لغوی آن، یعنی میل و عدول دارد.

بنابراین مفهوم واژه «زیارت»، با معنای واژه‌هایی مانند: رؤیت، مشاهده و إِبصار، متفاوت است زیرا در این واژه‌ها، تنها مفهوم دیدار منظور است ولی در واژه «زیارت»، دیدار همراه با میل و محبت و اُنس و إكرام، مورد توجه قرار دارد. ریشه بابی «زیارت» در فطرت انسان، ذاتاً موجودی اجتماعی است که با هم‌نوع خود، اُنس می‌گیرد و رابطه اجتماعی برقرار می‌نماید. از این رو، دیدار همراه با میل و محبت انسانها با یکدیگر، ریشه در فطرت آنها دارد و زیارت، در واقع تأمین‌کننده یکی از نیازهای فطری انسان است. این نیاز فطری پس از **مرگ** محبوب انسان نیز ادامه دارد، هر چند ممکن است از شدت آن، کاسته گردد. به دلیل همین نیاز فطری، زیارت قبور دوستان و نزدیکان، کمابیش، در میان همه اقوام و ملل جهان مرسوم است.

زیارت از نگاه اسلام، آیینی فطری است که به موضوع زیارت توجه ویژه ای دارد. احادیث اسلامی به منظور بهره‌گیری هر چه بیشتر از این نیاز طبیعی انسان‌ها در جهت رشد و شکوفایی آنها و ساختن جامعه آرمانی، رهنمودهای ارزنده‌ای درباره زیارت، ارائه کرده‌اند. نکته قابل توجه این است که با تأمل در احادیث پیامبر صلی الله علیه و آله و اهل بیت علیهم السلام، معلوم می‌شود که معیار توصیه و تشویق آنان به زیارت، میزان تأثیر و نقش آن در سازندگی فردی و اجتماعی انسان است و بدین سان هر چه زیارت برای ساختن جامعه توحیدی سودمندتر باشد، انجام دادن آن بیشتر مورد تأکید است و بر این اساس زیارت خویشاوندان، اهل ایمان، دانشمندان، اولیای الهی و به ویژه خاندان خاتم انبیا صلی الله علیه و آله در زندگانی و پس از مرگ آنها توصیه شده است.

معرفت، مهمت، ادب زیارت‌ها، بیت علیهم السلام، آداب ظاهری و باطنی متعددی دارد [۴] که مهمترین آنها دارابودن «معرفت» است. از این زیارت اهل بیت علیهم السلام، آداب ظاهری و باطنی متعددی دارد [۴] که مهمترین آنها دارابودن «معرفت» است. از این رو، در بسیاری از روایات فضیلت زیارت امامان علیهم السلام، مقید به «معرفت به حق آنان» - یعنی شناخت منزلت آنان در عالم و در پیشگاه خداوند - شده است. [۵]

این قید در واقع، زیارت اهل بیت علیهم السلام را در جهت اصلی‌ترین هدف زیارت آنان، یعنی زمینه‌سازی برای حکومت جهانی اسلام به رهبری اهل بیت علیهم السلام قرار می‌دهد.

گفتنی است که معرفت اهل بیت علیهم السلام مراتبی دارد که کمترین آنها، شناخت جایگاه امامت و رهبری اهل بیت و وجوب اطاعت از آنان است و بالاترین آنها نیز آشنایی با ویژگی‌های اخلاقی و عملی و فضائل و کمالات معنوی اهل بیت و میزان تقریبشان به ساحت قدس ربوبی است. بنابراین هر چه معرفت زائر نسبت به اهل بیت علیهم السلام بیشتر باشد، ارزش زیارت او افزونتر است و بهره بیشتری از زیارت آنان خواهد داشت.

زیارت جامعه کبیره، [۶] یکی از میراث های گرانبدر دهمین پیشوای پیروان اهل بیت علیهم السلام، امام هادی علیه السلام است. یکی از محورهای مهم فعالیت های فرهنگی - سیاسی این امام بزرگوار، جهت تبیین جایگاه واقعی اهل بیت علیهم السلام و گسترش مکتب تشیع، فرهنگ سازی برای زیارت قبور نیاکان خود به ویژه امیرمؤمنان و امام حسین علیهما السلام بوده است.

به نظر می رسد که هدف امام هادی علیه السلام از این گونه اقدامات فرهنگی - سیاسی، تبدیل کردن زیارتگاه های اهل بیت علیهم السلام به مراکزی برای آشناسدن مسلمانان با اسلام ناب و جایگاه اهل بیت علیهم السلام در اسلام بود. این کوشش ارجمند، در برابر توطئه دشمنان اسلام علوی - که تلاش می کردند تا این پایگاه های مستحکم را در میان مردم، از بین ببرند - و برای مقابله با شیادانی که با نشر افکار غلوآمیز خود درباره امامان علیهم السلام، زمینه ساز جدایی جامعه اسلامی از اهل بیت علیهم السلام می شدند، انجام گرفت و بدین سان مجموعه ای از زیارتنامه های ارزنده و آموزنده، از این امام بزرگوار به یادگار ماند که مشهورترین و معتبرترین آنها، «زیارت جامعه کبیره» است.

این زیارتنامه در واقع، کوتاه ترین و کامل ترین متون امام شناسی است که به روشنی، مرزهای توحید، نبوت و امامت را مشخص کرده، آنها را توضیح می دهد و به دور از هر گونه غلو، جایگاه راستین اهل بیت علیهم السلام را بیان می نماید. اعتبار زیارت جامعه کبیره باید گفت در مواردی اصلاً به سند نیاز نیست؛ به این معنا که وقتی سخنی از گوینده rlm& ای دریافت کنیم و از مذاق او آگاهی داشته باشیم و سطح اندیشه، علم، سبک کلام او را از جهت فصاحت، بلاغت، ادبیات بشناسیم، از طرفی معانی و مفاهیم والا و مطالبی که در سخن گوینده است، حقایقی باشند که دست بشر عادی به آن نمی rlm& رسد، در این گونه موارد شکی در صدور سخن نداشته و به دنبال سند نمی rlm& گردیم.

به سخن دیگر کلامی که از جهت سبک، لحن، اسلوب ادبی، فصاحت و بلاغت rlm& و از جهت محتوا در سطح بالا و دارای حقایق و واقعیت rlm&هایی است که بشر عادی را توان رسیدن به آن نیست، نیازی به سند ندارد و به یقین از معصوم علیه السلام است.

با این حال توضیح مختصری در این باره ذکر می شود: زیارت جامعه کبیره از منظر علم رجال، دارای سندی معتبر است. محدث بزرگوار شیخ صدوق رحمه الله این زیارت را در دو کتاب از مصنفات خود آورده است؛ یکی کتاب من لایحضره الفقیه و دیگر کتاب عیون أخبار الرضا علیه السلام.

علاوه بر آن، متن و محتوای این زیارتنامه نیز به قدری قوی و هماهنگ با قرآن و سایر سخنان اهل بیت علیهم السلام است که شماری از کارشناسان عالی رتبه سخنان اهل بیت علیهم السلام، آن را صحیح و استناد آن را به معصوم قطعی می دانند.

مرحوم ملا محمدتقی مجلسی (مجلسی اول)، در این باره می گوید: فصاحت و بلاغت و جامعیت اوصافی که هر یک از آنها در اخبار بسیار وارد شده، دلیل صحت این زیارت است. [۷] همچنین فرزند مجلسی اول، علامه محمدباقر مجلسی، پس از شرح این زیارت نامه در کتاب ارزشمند بحار الأنوار، می نویسد: «إِذَا بَسَطْتُ الْكَلَامَ فِي شَرْحِ تِلْكَ الزِّيَارَةِ قَلِيلاً وَ إِنِّي لَمْ أَسْتَوْفِ حَقَّهَا حَذراً مِنَ الْإِطَالَةِ؛ لِأَنَّهَا أَصَحُّ الزِّيَارَاتِ سَنَدًا وَ أَعَمُّهَا مَوْرِدًا وَ أَفْصَحُهَا لَفْظًا وَ أَبْلَغُهَا مَعْنَى وَ أَعْلَاهَا شَأْنًا.» [۸]

من برای پرهیز از طولانی شدن سخن، شرح این زیارت را تنها اندکی بسط دادم هر چند حق آن را به درستی به جا نیاوردم؛ چرا که این زیارت، صحیحترین سند و فراگیرترین نتیجه و محصول و فصیح ترین واژه ها و رساترین معنا و برترین جایگاه را دارد و در نوشتاری دیگر، آورده است: الزیارة نفسها شاهد عدل علی صحتها. [۹] این زیارت به خودی خود، گواه صادقی بر درستی خویش است.

مجموعه های زیارت جامعه کبیره rlm& با تامل در متن زیبای زیارت جامعه، متوجه می rlm& شویم که این زیارت از چند محور اساسی تشکیل شده است:

۱. سلام rlm&ها: اگر کسی نزد کسی برود نخست سلام می rlm& کند. البته بیان خواهد شد که سلام بر معصوم با سلام بر غیرمعصوم فرق دارد؛ چرا که در آن عبارت rlm&ها با ذکر برخی از خصوصیات اهل بیت علیهم السلام بر آنان عرض سلام می rlm& نماییم. در این باره نیز باید سلام rlm&هایی باشد که از خودشان به ما رسیده است.
۲. شهادت rlm&ها: پس از سلام دو شهادت را بر زبان جاری می rlm& کنیم:

شهادت بر یگانگی خداوند متعال

rlm& شهادت بر رسالت پیامبر اکرم صلی الله علیه وآله.

۳. شهادت ثالثه^۱: این شهادت درباره خود ائمه علیهم السلام شروع می‌شود که می‌خوانیم: «أشهد أنكم الأئمة الراشدون المعصومون المكرّمون المقرّبون...؛ و گواهی می‌دهم که شما پیشوایان هدایت یافته، معصوم، بزرگوار مقرب... هستید».

البته این شهادت غیر از شهادت به ولایت علی علیه السلام است که در اذان و اقامه می‌گوییم: «أشهد أنّ علیّاً ولیّ اللّٰه»؛ بلکه در این مورد به ولایت، مقامات، فضایل و مناقب فراوانی از اهل بیت علیهم السلام شهادت می‌دهیم.

۴. عرضه اعتقادات بر معصوم^۲: در این زیارت انسان اعتقادات خود را بر ائمه علیهم السلام عرضه می‌دارد.
۵. دعا و تهنئه^۳: پس از عرضه مبانی اعتقادی به محضر امام علیه السلام، دست توصل به حضرتش دراز می‌کند و از آن حضرت یاری می‌طلبد و او را شفیع قرار می‌دهد و به وسیله آن بزرگوار به خدای متعال توجه می‌جوید.

بنابراین، پس از اذن دخول، عرض سلام، وارد شدن، شهادتین گفتن، ابراز شهادت ثالثه، عرضه اعتقادات و مبانی آن^۴ها و توسل به محضر ایشان، چند دعا می‌نماییم. اینها محورهای اساسی زیارت جامعه است. انسان کاملاً در آئینه زیارت جامعه کسبه شناخت انسان کامل از اهمیت زیادی برخوردار است چون:

انسان کامل خلیفه ی خداوند است که هم در عالم تکوین و هم در عالم تشریح نقش و مسئولیت مهمی دارد.

سعادت انسان در گرو شناخت و اتصال انسان کامل (که همان امام معصوم زمان خویش است) می باشد.

این زیارت، یک دوره کامل امام شناسی است. البته جمله به جمله و کلمه به کلمه زیارت جامعه کبیره از چنان غنایی برخوردار است که هر کدام شرح و تفسیر جداگانه ای را می طلبد. السلام علیکم با اهل بیت النبوه سلام اعلام سلامت همه جانبه و حیات خواهی (چه حیات ظاهری و چه حیات باطنی) برای طرف مقابل است.

پس از «سلام» و یادآور شدن این نکته که زیارت خطاب به ذوات مقدسه چهارده معصوم علیهم السلام است، ویژگی های انسان کامل برشمرده می شود که برخی از آنها به این شرح است:
موضع السّالّة
این ویژگی نشان دهنده آن است که مهمترین جایگاه امامان و ویژگی این بزرگواران آن است که در جایگاه رسالت قرار می گیرند.

در آغاز این زیارت از امامان معصوم با صفت های رحمت، خزانه دار علم، نهایت بردباری، ریشه های کرم، منزلگاه وحی، پیشوایان امت ها، درهای ایمان و نژاد پاک در پیامبران یاد شده است که اهمیت این توصیف ها را می رساند.
ساسة العباد
در میان ویژگی ها و توصیف هایی که برای اهل بیت پیامبر شمرده شده، در صفت «ساسة العباد» نکته ظریفی نهفته که عبارت است از این که امامان بزرگوار، تدبیرکنندگان و سیاستمداران بندگان هستند؛ یعنی پیوند دین با سیاست و نفی جدایی آن.

سعادت و هلاکت
در این زیارت به صورت صریح بیان شده است: «سَعَدَ مَنْ وَالَاكُمْ وَ هَلَكَ مَنْ عَادَاكُمْ؛ سعادت مند است، آن که دوست شما باشد و هلاک شود، آن که با شما دشمنی کند» و در ادامه آمده است: «هر که از شما جدا شد، گمراه است و هر که برخلاف شما باشد، دوزخ جایگاه اوست و هر که منکر شماست، کافر است و هر که با شما جنگ کند، مشرک است و هر کس حکم شما را رد کند، در درک اسفل است». در تمام این بخش ها با قاطعیت تمام آمده است: اهل بیت پیامبر علیها السلام میزان حق و باطل هستند.

معمتد، نکته
مهمترین نکته ای که این زیارت دربردارد، این است که امام هادی علیه السلام چنان زیارت جامعه را دقیق و عمیق بیان کرده که تمامی صفت ها و ویژگی های یک انسان کامل در آن بیان شده است، به طوری که هیچ انسانی هر چقدر بزرگ باشد، به بزرگی امامان معصوم نمی رسد و نخواهد رسید.

ارتباط با امام
ارتباط و اتصال با امام باید در ابعاد گوناگونی باشد. این ابعاد عبارتند از بعد اعتقادی، قلبی و عملی. رابطه و معیت یا اتصال در بعد اعتقادی به معنای پذیرش و اعتقاد به نظام امامت و ولایت است و در بعد قلبی به مفهوم تسلیم و خلوص کامل در محبت و مودت نسبت به صاحب ولایت است.

و بالاخره در بعد عملی عبارت است از پوییش راه دین، بندگی خدا و آمادگی برای فداکاری و جانفشانی در کوی ولایت امامت. در فرازهایی از زیارت جامعه کبیره به این ابعاد اشاره شده است:

قلبی لکم مسلم؛ دل و قلب من تسلیم شماست.

و رابی لکم تبع؛ رای و نظر من تابع شماست.

و نصرتی لکم معدة؛ یاری و نصرت من برای شما آماده است (من آماده یاری شما هستم).

فمعکم معکم لامع غیرکم؛ من فقط با شما هستم، آری فقط با شما و نه با غیر شما.

پینوشت

1. معجم مقاییس اللغة، ج ۲، ص ۲۶.

2. لسان العرب، ج ۴، ص ۳۳۵.

3. مجمع البحرین، ج ۲، ص ۷۹۲.

4. گفتنی است که این آداب، درباره برخی از امامان متفاوت است. برای مثال در زیارت امام حسین علیه السلام مستحب است که زائر از استعمال هر گونه بوی خوش و آراستگی، اجتناب کند و با غبار راه و چهره ای ژولیده و اندوهناک، وارد حرم شود. (ر.ک: دانشنامه امام حسین علیه السلام: «مهمترین آداب زیارت سیدالشهدا علیه السلام»).

5. این قید، درباره زیارت امام علی، امام حسین و امام رضا علیهم السلام تکرار شده است.

6. زیارت جامعه به زیارتی گفته می شود که جامع باشد؛ یعنی بتوان با آن یکی از اهل بیت علیهم السلام یا همه آنان را زیارت کرد. از میان زیارتهای جامعه، این زیارت خاص را به دلیل غلّو مضامین و نیز مفصل بودنش، «زیارت جامعه کبیره» نامیده اند. همچنین، تعبیر «زیارت جامعه»، چنانچه بدون هیچ قیدی بکار رود، دقیقاً بر همین زیارت خاص (جامعه کبیره) دلالت دارد و بر آن، اطلاق می شود.

7. شرح زیارت جامعه کبیره، ص ۳۵.

8. بحار الأنوار، ج ۱۰۲، ص ۱۴۴.

9. ملاذ الأخیار، ج ۹، ص ۲۴۷.

منبع: سایت عصر شیعه